

Валентина Питулић
Филозофски факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици

НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У СЛОВЕНСКОМ КОНТЕКСТУ

Народне умотворине са Косова и Метохије представљају важан фолклорни корпус који у свом палимсесту садржи древне кодове словенске културе. Њихова архаичност говори о древном пореклу чији слојеви воде до заједничког словенског језгра. У језичким слојевима богатог фолклорног наслеђа Срба са Косова и Метохије (лирика, епика и говорне народне творевина) налазимо симболе који указују на обредно-обичајну праксу која је код свих Словена имала исту функцију и била у служби стварања аграрног календара који је успостављао хармонију у односу на потребу колектива да уреди Космос и умилогласиви више силе да буду благонаклоне према човеку. Показаћемо на који начин су древни Словени били у контакту са многобожачким силама и који су обреди који подразумевају магију покрета, речи и мелодије били заједнички.

У богатом усменом наслеђу са Косова и Метохије посебан слој чине песме у којима се слави Сунце, као древно божанство Словена, према коме колектив има посебан однос. Преко симбола Сунца успостављао се однос према соларном божанству које је у словенском свету било централан мотив. Компаративном анализом лирских народних песама словенских народа и Срба са Косова и Метохије показујемо заједничку основу која се односи на важне теме које се не односе само на обредно-обичајну праксу већ и однос према рођењу, смрти, природи, земљи... У древним кодовима словенске културе низаобилазан је однос према централизу осе света која представља утемељивање чина стварања и успостављања односа према небеским сферама. У том смислу неизоставно је направити анализу у правцу тумачења дрвета које у свим словенским културама представља тежиште око којег се одвија живот. Показаћемо значај дрвета као централног симбола живота које има троделну структуру (корен, стабло и врх који стреми ка небеском простору). Анализом лирских народних песама показујемо функцију соларног и сеновитог дрвећа, веровање у његову моћ које има лековито или хтонско значење, као и његов значај у свакодневном животу појединца и колектива. Бавићемо се и семантиком биља које је имало значајну улогу у традиционалној култури свих Словена, са посебним освртом на значење јасике, које проклиње Божја мајка, затим брекиње која код Косоваца представља дрво у којем обитава душа девојке, као што ће и купина имати сеновито значење. Посебно место у току празника имала је и врба, као јак апотропајон, која је имала значајну улогу код Словена и Хрвата, као што ће и бобичасте биљке имати посебну функцију у обредима Руса и Пољака, али и Срба са Косова и Метохије.

Имајући у виду лирске народне песме, у којима су исказана танана осећања младића и девојака, отвара се могућност сагледавања комплексног односа мушкарац/жена, полазећи од физичког описа исказаног устаљеним формулама „бела и румена“, „танка и висока“. Код свих словенских народа доминира радосно осећање живота, што ћемо

показати на примеру словачких песама и песама са Косова и Метохије. У словачким народним песмама сачувана је радост живота. Њихове љубавне песме певају о љубавним састанцима, растанцима, просидби, даривању, венчању, крштавању деце, туги удовица. И у словачким и у српским народним песмама опеван је ратар који радосно одлази у поље, што представља посебну вредност ових песама. Код словенских народа посебно је негован култ земље која има функцију Велике мајке, и којој се у древној култури конкретне етнопсихолошке заједнице приноси жртва како би била благонаклона према човеку. Преко обредних песама (зимских, пролећних и летњих) показаћемо начин на који су магијом речи и покрета, као и одређених табуа, Словени неговали култ земље. У обредној лирици постоје доминантни симболи (биљке, животиње, небеска тела) преко којих ћемо показати заједничку многобожачку основу свих словенских народа, која је ушла у процес лагане християнизације, а која је временом добила специфично обележје код источних, западних и јужних Словена.

У раду ћемо се бавити значењем словенског пантеона чији елементи су сачувани у обредно-обичајној пракси свих Словена, са посебним освртом на симболичну замену за жртву, која је изражена у свим радњама везаним за сетву. Зрно и брашно, као еквивалент хлеба, имаће значајну улогу у свим процесима иницијације, а њихову функцију показаћемо на примерну бугарског, украјинског и косовскометохијских усменог наслеђа. Показаћемо и лустративну моћ воде у сватовским обичајима Пољака, као и њену функцију у сватовском обичају Призренаца, али и о жетви као припремној радњи за сватовски обред прелаза који је исти код свих Словена.

Посебан однос Словена према смрти биће један од сегмената бављења овом темом. Упоредном анализом богатог фолклорног наслеђа словенски народа и грађе са Косова и Метохије (посебно у записима руског конзула Ивана Степановича Јастребова) указаћемо на веровање које се односи на живот после смрти, укључујући и обредне радње које су важне за путовање душе на онај свет. Однос према смрти има елементе предхришћанског веровања где доминира страх, који ће се у каснијим фолклорним слојевима християнизовати и из осећања страха прећи у однос који иде у правцу васкресења и вечног живота.

Богато фолклорно наслеђе словенских народа даје могућност компаративне анализе, а корпус народних умотворина са Косова и Метохије издвојили смо као важну грађу која садржи архаичне слојеве који пружају могућност за дубљу анализу богатог наслеђа у контексту древних кодова словенске културе.

У овом истраживању бавићемо се заједничком основом усменог стваралаштва словенских народа и Срба са Косова и Метохије који су у специфичним друштвено-историјским приликама, у фолклорном наслеђу, оставили богату грађу помоћу које дешифрујемо све облике патријархалне културе конкретне етнопсихолошке заједнице. Указаћемо на сличност мотива у оним обичајима и жанровима који су везани за култ земље, слику девојке и младића, обреде прелаза (рођење, свадба, смрт), као и семантику биља.

На основу компаративне анализе усменог наслеђа Словена у односу на наслеђе Косоваца показало се да су песме са Косова и Метохије, због дугог ропства под Турцима, добиле на специфичности, како на тексту тако и у мелодији. У њима се, као код ниједног словенског народа осећа тиха чежња за слободом, која ће бити инкорпорирана у свим жановима усменог наслеђа.

Кључне речи: Словени, Косово и Метохија, обред, лирика, дрво, смрт, земља, Сунце, симбол.

ЛИТЕРАТУРА

Агапкина, Т. А. „Символика деревьев в традиционной культуре славян: осина (опыт системного описания)“. *Кодови словенских култура*, Бильке, бр. 1, Београд: Clío, (1996), стр. 7-22.

Ајдачић, Д. „Чудесно дрво у народним песмама балканских Словена“. *Кодови словенских култура*, бильке, бр. 1, Београд: Clío, (1996), стр. 69-84.

Ајдачић, Д. „Земљораднички и хришћански календар балканских Словена“. *Кодови словенских култура*, Земљорадња, бр. 5, Београд, Clío, (2000), стр. 127-130.

Власова, М. *Русские суеверия. Энциклопедический словарь*, СПб, 1988.

Веселовский, А. *Ястребовъ, Обычаи и пьсни турецкихъ сербовъ*, Журнал: Министерства народного просвещения, 1886, X, октябрь, стр. 392-406.

Генеп, А. *Обреди прелаза*, Београд: СКЗ, 2005.

Димитрий Н. *Обычаи и пьсни турецкихъ сербовъ*, Извѣстия 1886.

Захариѣв, Ї. 1949- Пиянец. – СБНУ, т. XLV

Елијаде, М. *Свето и профано*, превео с француског Зоран Стојановић, Сремски Карловци-Нови Сад: Издавачка књижница Зорана Стојановића, 2003.

Иванова, Р. *Българска фолклорна сватба*, София, 1984.

ЛМС: Лѣтопись за годину 1826, часть треѣа, у Будиму, Писмены, Кр. Всеучилища Пештанскогъ

ЛМС: Сербские лѣтописи за год. 1838. Уредникъ Ѳеодоръ Павловичъ, Частица втора, у Пешти:Писмены Јос. Баймела Ц. К. Прівилегір. Прімаціал. Острогонскогъ Књигопечатателя

ЛМС: Сербске лѣтописи за год. 1839. Частица втора, у Будиму.

Микитенко, О. „Бербальний текст обрядового бденія над умершим“. *Кодови словенских култура*, Смрт, бр. 9, Београд: Clío, (2004), стр. 65-91.

Павловић, М. *Поетика жртвеног обреда*, Београд: Нолит, 1987.

Пашина, О. „К бопросу о взаимодействии культурных текстов: жатва и свадьба“. *Кодови словенских култура*, Земљорадња, бр. 5, Београд: Clío, (2000) стр. 86-97.

Пипин, А. *Обычаи и пьсни турецкихъ сербовъ*, Вѣстник, Эврпи, 1886, 21. год, кн, 8, август, стр. 895-897.

Плотникова, А. А. „Бобы, фасоль и горох в символикe рождения и смерти“. *Кодови словенских култура*, Бильке, бр. 1. Београд: Clío, (1996), стр. 47-55.

Ровински, А. П. *И.С. Ястребовъ, Обычаи и пьсни турецкихъ сербовъ*, С. Петербургъ, 1886, Журналъ Министарства народнаго просвещенія 1866, шестое десятилетіе, томъ XLVII, декабр, стр. 382-405.

Раденковић, Љ. (ур. Љубинко Раденковић) „Погледа на словенску фолклористику“. *Словенски фолклор и фолклористика*, Београд: САНУ, Балканолошки институт (2008): стр. 7-11.

Христов, П. „Нито жив, нито мъртъв“ – социјална „смрт“ у бугарској народној култури. *Кодови словенске културе*. Смрт, бр. 9. Београд: Сlio, (2004). стр. 281-288.

Цвијић, Ј. *Балканско полуострво*, Београд: САНУ, Завод за уџбенике и наставна средства, Новинско-издавачка радна организација „Књижевне новине“, 1991.

Чајкановић, В. *Речник српских народних веровања о биљкама*. Београд: СКЗ, БИГЗ, просвета, Партедон М.А.М, 1994.

Jakob, Tereza Albertina Lujza fon Jakob (Talvj, Talfi). „Vuk Stefanović Karadžić. Narodne srpske pesme“, IV (1836). *Svetozar Koljević, Ka poetici narodnog pesništva*, Beograd: Prosveta, 1982.

Kont, Fransis. *Sloveni*, Том 1, превела Гордана Петровић, Београд: Завод за издавачку делатност „Филип Вишњић“, 1989.